

УДК 394

МІХЕСВА ОКСАНА,

*доктор історичних наук, доцент, професор кафедри соціології управління
Донецького державного університету управління*

ПОВСЯКДЕННЕ БУТТЯ ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ У ДОНБАСІ НА ПОЧАТКУ 1920-х РОКІВ

У статті на основі аналізу фрагментів з листів червоноармійців, зроблених співробітниками Державного політичного управління (ДПУ) в рамках практики перлюстрації, реконструйовані окремі аспекти сприйняття червоноармійцями навколишньої дійсності, політики та ідеології нової влади, свого місця в новому суспільстві і його соціальній структурі. Зокрема простежуються результати активної антирелігійної кампанії, прагнення більшовиків у процесі ідеологічного впливу на червоноармійців зв'язати в їх свідомості релігію з пригніченням, владою буржуазних класів. Зафіксована і зворотна реакція самих червоноармійців: від високого рівня засвоєння ідеологем, до сумнівів і неприйняття їх.

Ключові слова: історія повсякденності; перлюстрація листів; червоноармійці; початок 1920-х років; Донбас.

Постановка проблеми. Історія, сфокусована на вивченні макроструктур, схильна до масштабних узагальнень, тим самим дистанціюється від людини, її повсякденного досвіду та виявляється неспроможною пояснити те розмаїття стратегій опору, виживання, адаптації тощо, які демонструє пересічна людина, що потрапила до виру "великих подій". З позиції макроісторії людина губиться як суб'єкт, розглядається як пасивний виконавач волі центральної влади. Натомість реальне життя демонструє зовсім іншу ситуацію - пересічна людина має значну здатність впливати на простір свого життя, вона не лише пристосовується до нових умов, а й через повсякденні практики та стратегії змушує владу вдаватися до значних коректив власної дії. Окрім офіційного владного простору взаємодії людини та влади на "стійку нерівновагу" чи "нестійку рівновагу", стабільність якої буває надзвичайно легко порушити. Звернення до такого рівня аналізу дозволяє не лише відстежити основні стратегії людей стосовно змін у державі, а й певною мірою зрозуміти їхнє регіональне, місцеве розмаїття, що зазвичай буває пов'язане із соціальними умовами, територіальною економічною спеціалізацією, особливостями життя в тому чи іншому регіоні тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія повсякденності має значну теоретичну основу. Концепт повсякденності в той чи інший спосіб розробляли А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман, П. Бурдьє, М. Фуко та інші. Цей вагомий теоретичний доробок створив умови для перенесення вектора уваги істориків з макроструктур та інститутів на складно відтворюване та мінливе повсякденне життя людей, що дозволяє реконструювати минуле життя крізь призму повсякденних реакцій, соціальних практик та стратегій. У російській історичній традиції відзначимо дослідження Н. Б. Лебіної [1], присвячені реконструкції побуту та повсякденного життя 1920-х та 1960-х рр., публікації І. Б. Орлова [2], у яких відтворюється радянська повсякденність 1920-х рр., у

тому числі й крізь призму буття місцевої влади в її взаємодії з населенням, та інші. Питанням становлення та розвитку інституту цензури, у тому числі й практики перлюстрації листів у радянській державі, приділяє увагу А. М. Подлужна [3]. Певний запит на історію повсякденності в Україні та активна робота в цьому напрямку спричинили появу низки колективних видань, зокрема це "Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.)" із реконструкцією буднів компартійних функціонерів, повсякденного життя селянства, студентської та учнівської молоді тощо. Важливу роль у розумінні деталей повсякденного життя Донбасу відіграє відома праця Гіроакі Куромії "Свобода і терор в Донбасі" [4], а також праця донецьких істориків В. М. Нікольського та В. І. Ізюмова "Неп у Донбасі" [5], що була однією з перших робіт з історії повсякденності Донбасу означеного часу. На основі аналізу скарг, прохань та звернень більшовиків побудовано надзвичайно цікаву розвідку С. Р. Ляха "Плачучі більшовики" [6], а стратегії виживання та особливості посадового опортунізму розглядала у своїх публікаціях О. В. Стяжкіна [7]. Однак мусимо визнати, що листування пересічних людей як історичне джерело й надалі залишається недостатньо представленим та проаналізованим у наукових розвідках, присвячених реконструюванню повсякденності радянського суспільства часів нової економічної політики переважно через обмежені можливості доступу дослідників до репрезентативного масиву цього типу джерел.

Метою роботи є реконструкція оцінок дійсності, повсякденних практик та стратегій червоноармійців, що перебували на службі в Донбасі в 1923 р. на основі фрагментів їхніх листів, що пройшли перлюстрацію в Державному політичному управлінні (ДПУ).

Виклад основного матеріалу. Перлюстрація листів як складова частина механізму цензури не була новацією більшовиків. Цензура в Російській імперії існувала від наказу Катерини II від 16 вересня 1796 року й до революції 1905 р. Практику цензурування поновили більшовики одразу після встановлення влади - декретом про друк була заборонена низка буржуазних газет. Поступово функції цензури були сконцентровані в системі надзвичайних органів - НК-ДПУ. Останні уважно

стежили за настроями людей і складали для партійних керівників інформаційні бюлетені, на підставі яких відбувалося корегування поточної ситуації. Більшість цих документів мали гриф "секретно", а на самих листах не ставилася позначка про перевірку, тобто такі перевірки мали прихований характер.

Особливу увагу приділяли міжнародній кореспонденції, а також листуванню червоноармійців як опори нового ладу. Серед останніх більшість складали мобілізовані. Очевидно, що це далеко не завжди був їхній добровільний вибір, тож перед військовим командуванням та партійними структурами поставали важливі завдання щодо ідеологічного виховання червоноармійців, формування їхнього лояльного ставлення до існуючого ладу, готовності віддати своє життя за світле радянське майбутнє. Завдання ускладнювалося через відсутність очевидних переваг нового ладу, через ту інформацію про справжнє життя радянського села часів воєнного комунізму та ранньої непевської доби, що проривалася до червоноармійців у листах із рідної домівки.

Пропоновані фрагменти перлюстрованих листів червоноармійців, що служили на Донбасі, охоплюють 1923 р., який цікавий як початковий період стабілізації відносин у суспільстві. Радянській владі вже не потрібно було вести боротьбу на зовнішніх фронтах. У країні відбувся перехід від політики воєнного комунізму до нової економічної політики, з'явилися перші ознаки стабілізації ситуації та налагодження життя. Одночасно давалися ознаки наслідки попередніх буреломних подій. Звикання до нового політичного контексту та нової влади відбувалося повільно. Суспільство опинилося в ситуації значної поляризації, посиленої конфліктом поколінь. Молоді люди, що були мобілізовані в армію та зазнавали постійної ідеологічної обробки, зіштовхнулися з проблемою подвійної ідентичності, важкого вибору між "ми" та "вони", ситуацією, коли кривно близькі батьки чи родичі ставали ідеологічно далекими через неприйняття основних настанов радянської влади.

Листи самих же червоноармійців несли додому фрагменти нової ідеології, суттєво трансформовані свідомістю кожної окремої людини, вписані в її власний ціннісний світ:

"...Політрук вчить, звідки взялися комуністи, звідки вигадали бога, звідки взялися земля, сонце, зірки, людина, звідки взялися святі мощі, дощ, грім. Радянська влада хоче кожного громадянина, який служить, зробити людиною та щоби знав все, вона взуває, одягає та і питає, що треба знати. Тепер все добре, є матраци, подушки і годують добре..." (94 дивізіон військ ДПУ, м. Бахмут, квітень 1923 р.) [8].

Тож для червоноармійця того часу політрук перетворюється на людину, що несе світло знання, а радянська влада забезпечує добре життя, у якому нарешті з'являється те, чого довго були позбавлені - матраци та подушки. Симптоматичним у наведеному листі є подання людини як об'єкта впливу - влада знає, що людині треба знати, тому навчить та ще й перевірить знання.

Чималу роль у формуванні нового світобачення радянської людини відігравала антирелігійна пропаганда, до якої червоноармійці були залучені через серію лекцій та політичних занять. Однак у кожному конкретному випадку результат виявлявся різним. Для частини червоноармійців антирелігійна пропаганда ставала ідейно близькою, підштовхувала до активної дискусії з родичами та навіть до висування їм вимог:

"...Живий я не за милістю божою (як ви пишете), а по вашій, бо народили і виховали мене, й продовжую жити по милості своїй, але аж ніяк не по божій. Де був

"бог", коли за милості імператора та буржуазії Росії, Німеччини, Англії, Франції та інших країн загинуло 25 мільйонів бадьорих, повних сил молодих людей, а серед них скільки матерів та невинних дітей. Де був бог, коли благословляв цю війну у особі руських, французьких священників-архимандритів? Де був бог під час голоду? Коли сотні тисяч вмирали ні в чому не винних людей й ще багато подібних фактів, взятих з життя, а не видуманих в інтересах попів та господ. Замислитесь серйозно й зрозумійте, хто правий" (67 стрілецький полк, 23 дивізія, м. Бахмут, травень 1923 р.) [9].

"Мамо й тато, прошу вас, щоб ви вибралися з тієї попівської обдиралівки, а якщо ні, то я писати більше не буду, час все це усвідомити і кинути все старе... Я прошу вас все кинути і не вклонятися якимось там іконам та не набивати попівські кишені, бо ця релігія є найсильніша зброя у товстопузих, які тисячу років лякали бідноту для того, щоб легше було впоратися з робітниками і селянами, сподіваюсь, що ви це зробите" (Бронепоезд № 4, ст. Ступки, квітень 1923 р.) [10];

"Артем, я тобі прописую в листі, якщо ти будеш писати мені листи, то не пиши мені таких новин, які ти мені прописав про господу бога, ти й сам, дорогий Артем, добре знаєш, що на військовій службі бога немає і він мені тут не потрібний, в нас є бог революційний..." (94 окремих дивізіон військ ДПУ, грудень 1923 р.) [11].

Поруч із цим цензори від ДПУ були змушені засвідчити й наявні провали в антирелігійній пропаганді, яку пояснювали переважно недостатньо добре поставленою роботою із червоноармійцями. Однак очевидно, що тут мала місце й власна позиція кожної окремої людини, що виявилася достатньо стійкою по відношенню до агітації і завдяки власним переконанням, і завдяки відчуттю пов'язаності з родиною, колишнім світом свого родинного життя. Подекуди давалися ознаки й занадто активна робота політичних кадрів армії, що використовували активний прямиий тиск на людину замість поступового впливу на її свідомість.

"Я з усім згоден, але що бога немає, може є, а може й немає, я не вірю, що немає, поки сам точно не дізнаюся, а поки що я в бога вірю" (94 дивізіон військ ДПУ, м. Бахмут, квітень 1923 р.) [12];

"В учбовому взводі дуже важко та сувора дисципліна, що нічого не зробиш, здорово підтягую. Начальство таке в мене, що в мене був хрест, який мамо дали, наказали його кинути, я довго не кидав, але не можна було жити, тож тепер хрестика ношу в кишені" (94 дивізіон військ ДПУ, м. Бахмут, червень 1923 р.) [13].

Значної уваги цензори від ДПУ приділяли тому, як оцінюють червоноармійці побутові умови, чим задоволені та на що скаржаться. Останнє було важливим фокусом уваги, бо ставало виразом ставлення до нового ладу та того життя, яке постало. Оцінка успішності радянської влади на рівні свідомості пересічної людини не в останню чергу пов'язувалася з покращенням життя чи бодай надією на це покращення. Але листи червоноармійців несли доволі різну оцінку побутових умов, що було пов'язане як із нерівномірним постачанням, так і зі специфічним сприйняттям дійсності кожною окремою людиною.

"1 травня ми провели урочисто, був парад, і треба сказати, що армія 23 року далеко пішла від армії 22-го року. Любо подивитися тепер на червоноармійців, вдягнені з голочки, немає того сумовитого обличчя, породженого голодовкою... Наш шеф передав нам прапор і треба було подивитися з якою гордістю червоноармійці взяли "на руку" під прапор (замість старого "на караул"). У очах кожного можна було прочитати, що прапор я ніколи не віддам ворогам робочого класу, хай знають

закордонні акули, що не дивлячись на їх техніку їм не подолати червоної армії і про це свідчать хоча б сьогоднішні збори, на яких червоноармійці з приводу доповіді про міжнародний стан, прийняли резолюцію: війни ми не хочемо, але якщо нам її нав'яжуть, ми зітремо у порошок усію світову буржуазію і це не пусті слова" (*Конвойний батальйон військ ДПУ, м. Бахмут, травень 1923 р.*) [14].

"Мені тепер дуже добре живеться, краще вже й не може бути. Я собі справив все, що треба, на гімнастерку видали чорну матерію, а на штани купив чотири аршина. Є чоботи, картуз, бритва та ножиці, тож тепер я повний хазяїн..." (*67 стрілецький полк, м. Бахмут, червень 1923 р.*) [15].

"Лише тільки погано одна їжа, один лише суп пшеничний, як він мені набрид, а змін не буває" (*Донецький конвойний батальйон військ ДПУ, м. Бахмут, липень 1923 р.*) [16].

"Обмундирування отримав лише нижню білизну, верхнє та більше нічого, служба дуже погана, як подумаєш, як минають молоді літа, так гірко заплачеш..." (*Донецький конвойний батальйон військ ДПУ, м. Бахмут, липень 1923 р.*) [17].

Оцінка побутових умов сильно залежала від пори року - у теплий час, особливо влітку, побутові проблеми не видавалися занадто страшними, однак із настанням холодів і побутові умови, і сама служба сприймалися як біда та покарання.

"Живемо вчотирьох з одного села і все думаємо, як додому поїхати, вже набридло служити, поки було тепло, то не думали про дім, а зараз холодно, якби в караул не ходити, то ще б якось можна було жити..." (*Донецька конвойна команда ДПУ, м. Бахмут, грудень 1923 р.*) [18].

Такі ж сезонні загострення мала й ностальгія за домівкою. З урахуванням того, що більшість червоноармійців були вихідцями із села, найбільш тривожним часом для них ставали весна (час сівби) та кінець літа - осінь (збирання врожаю):

"Прикро - додому не пускають, народ хліб збирає, а хто в мене тепер збирає, бо своїх робочих рук немає. Дружино, пиши, що залишилося ще робити" (*94 окрема дивізія військ ДПУ, м. Бахмут, липень 1923 р.*) [19].

У більшості листів червоноармійців протягом 1923 р. звучав мотив "безкінечності" служби та переживань про рідню. До речі, з позиції пересічної людини перехід до продподатку за часів непу не сприймався як значне досягнення влади навіть на тлі відмови від продрозкладки. Пам'ять людей зверталася до тих часів, коли в них не відбирали хліб у будь-якій формі - чи то у вигляді продрозкладки, чи то у вигляді продподатку, відтак й останній так само розглядався як форма утисків сільського населення.

"Служу, не знаю, коли вирвуся, увесь час думаю про вас, що з вас беруть податки і ви, напевно, залишилися без шматка хліба, тут було чути, що з селян беруть великі податки" (*23 Завольська дивізія, м. Бахмут, квітень 1923 р.*) [20].

"Погано й сумно жити, бо я зостався голий та босий, форму було загнав на базарі тому, ще не мав виходу, не дай боже кому таке життя, як у мене тепер, невідомо коли закінчу службу... Я дізнався, що ви велику ціну платите податку, за биків, а також за себе. Чому не звертають увагу на те, що я служу в Червоній Армії?" (*Конвойний батальйон військ ДПУ, м. Бахмут, квітень 1923 р.*) [21].

Остання цитата особливо цікава розумінням відсутності компенсації за віддане та нелегке служіння радянській владі, яке не давало жодних преференцій у

вигляді послаблення політичного та економічного тиску на родичів. Однак при цьому, не даючи особливих переваг, належність до кола червоноармійців утворювала додаткову відповідальність:

"Виплатіть увесь продподаток, прошу вас скоріше сплатити, бо все одно його вивозити треба, не варто щоб люди знали, що син у червоній армії, а батьки не дуже поспішають виконувати накази радянської влади..." (*94 окрема дивізія військ ДПУ, м. Шахти, грудень 1923 р.*) [22].

Це відчуття відсутності рівноваги між очікуваннями та отриманим реально посилювалося й розшаруванням усередині армії та партії. Листи комскладу армійських одиниць були сповнені оптимізму: "...Жити можна, живем дуже чисто, маю три костюми, 3 пари чобіт, дві шинелі, жалування підходяще, отримую 15000 рублів на місяць" (*67 стрілецький полк, м. Бахмут, липень 1923 р.*) [21] та відчутно контрастували з оцінкою власного фінансового стану з боку рядових червоноармійців: "...Я отримав два листи та віддав 16 рублів, але це добре, добре що отримав, пишть більше, наклеюйте марки, за червень отримав жалування 36 рублів, тож на чотири листи вистачить..." (*94 окрема дивізія військ ДПУ, липень 1923 р.*) [23].

Невдоволення з приводу нерівності набувало широкого розмаху та спричиняло публічні обговорення, у яких засвідчувалося, що відповідальні працівники уникають виконання своїх обов'язків та мають спосіб життя, несумісний із образом справжнього партійця: "...Усього в таборах приймало участь 1800 осіб: у переважній більшості ледь не 95 % складали не відповідальні працівники. Увесь час серед комунарів поширювалося невдоволення щодо відповідальних працівників, чому не приймають участі у табірних зборах, а коли було спільне зібрання комунарів усіх батальйонів - воно втілювалося у крайній формі. Робітниками вказувалося, що відповідальні партійці, особливо господарники, переховуються по дачах, усіляко ухиляються, розкладають низову партійну масу, що навіть безпартійні робітники вказують партійцям що: "Ось ваші "верхи" катаються на фаєтонах та автомобілях, а у табори не йдуть". Було винесено постанову, що безумовно, у першу чергу усім відповідальним партійцям вийти у табори. Один з промовців вказав, що на майбутньому 13 з'їзді партії знов треба підняти питання про "верхи" та "низи" партії" (*Табірний збір комунарів 11 групи, село Зайцеве, з 10 до 20 липня 1923 р.*) [24].

На кінець 1923 р. відчуття "безкінечності" перебування на службі в армії починає змінюватися на цілком можливу реальність повернення додому. Втомилені від очкування червоноармійці починають шукати різноманітні способи пришвидшення демобілізації:

"Додому хотів би, але ми передбачаємо, а ті, хто стоїть над нами - розпоряджаються. Я спромігся скотитися униз, щоб демобілізуватися, але все було дарма, цим я лише все погіршив та зіпсував службовий стаж... навіть з прикросіть бороду збрив" (*Окрема батальйон ЧОН (ЧОП), м. Бахмут червень 1923 р.*) [25].

"Дорогий куме, ви пишете, щоб я прописався у відпустку, то якби дали - то полетів би... Дорогий куме, якби вам можна було подати телеграму в частину, багато товаришів поїхало додому, якщо до кого приходила телеграма, любий куме, я вам за це заплачу, якби ви в ній вказали ті самі причини, про які писали..." (*Донецька конвойна команда, грудень 1923 р.*) [26].

"Я раніше писав, що був журналістом, але потім за симулювання мене скинули, бо і я сам того хотів, по 5-му розряду мене могли тримати, а я на все... положив, та ще й до того ж хотів, щоб мене перевели у полк м. Ма-

ріуполь, звідки до мене додому декілька верст, звідки б я й потрапив додому, а якби не пустили, то втік..." (80-та Стрілецька дивізія, грудень 1923 р.) [27].

"Мене призначили окремим командиром, отримав за грудень 15 рублів золотом, але я все таки намагаюся зробити так, щоб мене скинули з посади, як по твоєму Яшечка? Я гадаю, що краще бути рядовим, щоб міг потрапити у першу чергу або у другу під демобілізацію, а то в окремому слід буде служити, як кажуть по-солдатськи, до перемоги, але я гадаю, що в першу чергу чи в другу потраплю обов'язково..." (80-та Стрілецька дивізія, грудень 1923 р.) [28].

"У 1924 р. будуть розпускати нас, починаючи з 1 розряду і ось, бажаючи уникнути, щоб мене не затримували, бо я був призначений інструктором, то я відмовився, потім через деякий час мене знов призначили каптенармусом, я знов відмовився, а тепер призначають завідувачем ізолятора, то я може якось і від цього відмовлюся, і це все для того, щоб в першу чергу поїхати додому, я не хочу, щоб мені підвищували розряд..." (80-та Стрілецька дивізія, грудень 1923 р.) [29].

Наведені вище цитати певною мірою прояснюють мотивацію відмови від кар'єри. Повернення додому, до звичного життя виглядало найбільшою цінністю, якої не давала кар'єра, навіть із її можливостями та матеріальним забезпеченням. Бажання займатися своєю справою, вийти за рамки муштри та наказів переважували можливі перспективи зростання в радянській системі. І все це змушувало людей вигадувати різноманітні способи внутрішнього опортунізму, розкриваючи не на повну силу, працюючи лише на одну мету - повернутися додому.

У підсумку зазначимо, що розглянуте повсякденне життя червоноармійців у Донбасі на початку 1920-х років демонструє складний та суперечливий процес запровадження цінностей та стандартів нового радянського суспільства, а з іншого боку - виявляє сам механізм цього запровадження та можливі збої в ньому. Пересічна людина вступає в доволі активний контакт з оточуючим середовищем, здатна піддаватися впливам, але й сама суттєво впливає на поточні процеси, залишаючись вбудованою в цілу низку різноманітних соціальних комунікацій. Її конструкт реальності формується з її сприйняття оточуючої дійсності через відчуття, враження, впливи інших людей, тиск обставин, навіть через погоду чи пору року тощо. Зрештою бачимо, що людина виявляється здатною адаптуватися до реальності через створення компромісних моделей світобачення, трансформуючи настанови влади відповідно до власного ідеалу життя, що й породжує розмаїття соціальних реакцій на дії влади.

Попри специфічність джерел (яка полягає в тому, що ми працюємо не з повнотекстовими списками червоноармійців, а з тією добіркою, яку зробили працівники ДПУ, що займалися перлюстрацією листів червоноармійців), усе одно маємо змогу відтворити сприйняття тогочасною людиною навколишньої дійсності хоча б у межах тих проблем, що опинялися у фокусі пильної уваги надзвичайних структур.

На початку 1920-х років можемо засвідчити наявність певних зсувів у бік сприйняття конструкту антирелігійного бачення світу. Відповідно до панівної ідеології релігія подавалася як міцно пов'язана із пригніченням, залежністю, бідністю тощо та розглядалася як несумісна з новим ладом. Ті червоноармійці, що засвоювали нове бачення світу, починали транслювати його на своє найближче оточення, вступаючи в тривалі дискусії та погрожуючи "несвідомим" віруючим старшим родичам розірванням стосунків. Однак це не мало ха-

рактеру очевидного конфлікту поколінь, оскільки далеко не всі червоноармійці, навіть під тиском ідеологічної обробки, виявлялися готовими відкинути релігійне світобачення, хоча й були змушені відкрито його не демонструвати. Усвідомлення цінності родинного спілкування, сімейної підтримки також забезпечувало від відвертих конфліктів.

Відзначимо також, що вже на початку 1920-х років у суспільстві починають даватися взнаки нові нерівності. На рівні Червоної Армії значна різниця в соціальному та економічному стані спостерігалася між представниками командного складу та рядовими червоноармійцями, які до революції були здебільшого представниками однієї соціальної групи. Набував значення і такий параметр, як приналежність до лав комуністичної партії більшовиків, що відкривало додаткові кар'єрні, а відтак, і фінансові можливості. Однак далеко не всі прагнули кар'єри, бо вона щільно була пов'язана із напруженим та нервовим життям, високим рівнем відповідальності, травматичним досвідом "чисток", у цілому доволі далеких від об'єктивності тощо. Ті червоноармійці, для яких повернення додому, спокійне життя "маленької" людини подалі від влади мали значно більшу цінність, вдавалися до кар'єрного опортунізму, спеціально демонстрували власну безпорадність, симулювали хвороби, аби не бути призначеними на керівні посади в Червоній Армії та пришвидшити власну демобілізацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебина Н. Б. Обыватель и реформы. Картины повседневной жизни горожан в годы нэпа и хрущевского десятилетия / Н. Б. Лебина, А. Н. Чистиков. - СПб. : Изд-во "Дмитрий Буланин", 2003. - 340 с.
2. Орлов И. Б. Местная власть в 1920-е годы / И. Б. Орлов // Сталин. Сталинизм. Советское общество: К 70-летию В. С. Лельчука. - М. : Институт российской истории РАН, 2000. - С. 141-155; Орлов И. Б. "Свобода должна быть только для угнетаемых". Письма во власть. 1917-1920 гг. / И. Б. Орлов, А. Я. Лившин // Исторический архив. - 1998. - №5-6. - С.129-141.
3. Подлужная А. М. Внешняя цензура в России в 1920-е - 1930-е гг. / А. М. Подлужная // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского. - 2012. - № 27. - С. 899-904 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/vneshnyaya-tsenzura-v-rossii-v-1920-e-1930-e-gg>.
4. Куромія Г. Свобода і терор в Донбасі. Україно-російське прикордоння, 1980-1990-ті роки / Гіроакі Куромія. - К. : Основи, 2002. - 512 с.
5. Никольский В. Н. НЭП в Донбассе. Историческое исследование / В. Н. Никольский, В. И. Изюмов. - Донецк, 1992. - 126 с.
6. Лях С. Р. "Плачущі більшовики": штрихи до колективного портрету компартійної номенклатури 20-х років / С. Р. Лях // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. - 2011. - Вип. XXX. - С. 110-120.
7. Стяжкіна О. Людина в радянській провінції: освоєння (від)мови : [монографія] / О.Стяжкіна. - Донецьк : Ноулідж, 2013. - 296 с.
8. Державний архів Донецької області, ф.3, оп.1, спр. 1649, арк. 9.
9. Там само, арк. 29.
10. Там само, арк. 10.
11. Там само, арк. 65.
12. Там само, арк. 9.
13. Там само, арк. 37.
14. Там само, арк. 30.
15. Там само, арк. 36.
16. Там само, арк. 44.
17. Там само.
18. Там само, арк. 64.
19. Там само, арк. 44.
20. Там само, арк. 10.

21. Там само, арк. 29 зв.
22. Там само, арк. 65 зв.
23. Там само, арк. 44.
24. Там само.
25. Там само, арк. 53.

26. Там само, арк. 36.
27. Там само, арк. 64.
28. Там само, арк. 64 зв.
29. Там само.
30. Там само.

Михеева Оксана,

*доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры социологии управления
Донецкого государственного университета управления*

ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КРАСНОАРМЕЙЦЕВ В ДОНБАССЕ В НАЧАЛЕ 1920-х ГОДОВ

В статье на основе анализа выдержек из писем красноармейцев, сделанных сотрудниками Государственного политического управления (ГПУ) в рамках практики перлюстрации, реконструированы отдельные аспекты восприятия красноармейцами окружающей действительности, политики и идеологии новой власти, своего места в новом обществе и его социальной структуре. В частности, прослеживаются результаты активной антирелигиозной кампании, стремление большевиков в процессе идеологического воздействия на красноармейцев связать в их сознании религию с угнетением, властью буржуазных классов. Зафиксирована и обратная реакция самих красноармейцев: от высокого уровня усвоения идеологием, до сомнений и неприятия их.

Ключевые слова: история повседневности; перлюстрация писем; красноармейцы; начало 1920-х годов; Донбасс.

Mikheieva Oksana,

Doctor of Historical Science

Professor of the department Sociology of Management at Donetsk State University of Management

DAILY LIFE OF RED ARMY SOLDIERS IN DONBAS AT THE BEGINNING OF 1920S

In the article on the base of fragments of perusal letters by GPU within the practice of censorship are reconstructed some aspects of perception of reality by Red Army soldiers, politics and ideology of the new government; place of Red Army soldiers in the new society and its social structure.

In particular, the results of active anti-religious campaign are investigated. The process of the anti-religious ideological education of the soldiers, and fixing in their mind the ideas about depending religion and the oppression, power of the bourgeois classes was described. Different kind of feedback of soldiers (from the high uptake of ideological attitudes to doubt and rejection of them) are fixed.

Some signs of formation of a new social structure of society and the emergence of new inequalities are revealed. The last one in those conditions was primarily related to the degree of integration into the structure of the Bolsheviks party in Soviet state.

The phenomenon of opportunism in career, which manifested in terms of mismatch expectations of power from the citizen and personal vision them of his life, is analyzed.

Key words: daily life history; perusal letters; censorship; Red Army soldiers; first part of 1920s; Donbas.

REFERENCES

1. Leбина N.B. (2003), Babbitt and reform. Paintings of everyday life of the citizens in the years of NEP and Khrushchev's decades "Dmitii Bulanin" Publisher, St. Petersburg, 340 p. (rus).
2. Orlov I.B. (2000), Local authority in 1920s, *Stalin. Stalinism, Soviet society*, Institut RAN, Moscow, p.141-155 (rus).
3. Podluznaja A.M. (2012), External censorship in Russia in 1920s-1930s, available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/vneshnyaya-tsenzura-v-rossii-v-1920-e-1930-e-gg.> (rus).
4. Kuromiya Hiroaki (2002), Freedom and Terror in the Donbas. A Ukrainian-Russian borderland, 1870s-1990s, *Osnovy*, Kiev, 512 p. (ukr).
5. Nikolsky V.N., Izumov V.I. (1992) NEP in Donbass. Historical investigation. Donetsk, 126 p. (rus).
6. Ljah S.R. (2011), «Crying Bolshevik»: touches to a collective portrait of communist party nomenklatura of 1920s, *Scientific papers for historical faculty of Zaporizhzhya National University*, vol. XXX, p. 110-120 (ukr).
7. Styazhkina O. (2013), *People in the Soviet province: development failure*, Noulige, Donetsk, 296 p. (ukr).
8. State Archive of the Donetsk region, fond3, opys 1, sprava 1649, p. 9.
9. Ibid, p. 29.
10. Ibid, p. 10.
11. Ibid, p. 65.
12. Ibid, p. 9.
13. Ibid, p. 37.
14. Ibid, p. 30.
15. Ibid, p. 36.
16. Ibid, p. 44.
17. Ibid.
18. Ibid, p. 64.
19. Ibid, p. 44.
20. Ibid, p. 10.
21. Ibid, p. 29.
22. Ibid, p. 65.
23. Ibid, p. 44.
24. Ibid.
25. Ibid, p. 53.
26. Ibid, p. 36.
27. Ibid, p. 64.
28. Ibid, p. 64 зв.
29. Ibid.
30. Ibid.

© Михеева Оксана

Надійшла до редакції 04.02.2014